

НИКОЛАЙ ДАНИЛЕВСКИ ЗА ЦЕННОСТТА НА СЛАВЯНСКИЯ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ТИП

Росен Рачев*

NIKOLAY DANILEVSKY ON THE VALUE OF THE SLAVIC CULTURAL-HISTORICAL TYPE

DOI: 10.54664/DXVR7708

Rosen Rachev

Abstract: *This article examines some of the Slavophilic views of Nikolai Danilevski on the relationship between Russia and Europe. The article presents the Cultural-Historical Types theory as the foundation of the natural historical system classification. The author's main arguments that the West and the Western civilization are in decline, in contrast to the Slavic cultural-historical type, which is on the rise, are articulated. The vision of the future is formulated through the idea of the all-encompassing unity of the Slavic world where Russia has a leading role. This unification can and must be implemented along four lines – religious, cultural, political, and socio-economic activities. Their organic consolidation is the prerequisite for the emergence of the Slavic Type as the axis of global history and supreme value for the development of mankind.*

Keywords: *Danilevski, Russia, Europe, history, Slavic world, cultural-historical type*

Сред поредицата от изявени учени, философи, мислители и обществени дейци, които участват в изграждането и обособяването на идеята за руската самобитност, особено забележимо е концептуалното присъствие на Николай Данилевски (1822–1885).

* **Росен Рачев** – доцент, доктор, катедра „Философски науки“, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: r.rachev@ts.uni-vt.bg

Книгата му „Русия и Европа“, публикувана през 1871 г., разкрива платформата на органичната теория и на тясно свързаната с нея теория за културно-историческите типове. С основание се допуска, че те са в основата при конституирането на евразийския цивилизационен модел, който представя Русия като духовна почва, съдържаща в себе си елементи от Европа и Азия, без обаче да бъде нито едното, нито другото. Русия се явява духовно пространство и същевременно географски терен, върху който се ражда и съществува едно уникално държавно образувание. Евразия е схващана и като всеобхватен континент, намиращ се между Запада и Изтока, безконфликтно „смилащ“ крайните културни, идейни и социално-психологически тенденции на двата полюса. Една от основните тези в евразийската почвеническа теория е, че всеки етнос, заедно с културата и науката, които създава, е органично свързан със собствения „топос“, с хранещия го ландшафт.

След задълбочен исторически анализ, Данилевски прави извода, че делението на историята на древна, средновековна и нова върху основата на степените на развитие, не може да изчерпи цялостно богатото ѝ съдържание. Подобно затруднение може да се избегне чрез приемането на различни културно-исторически типове като главен критерий при класификацията на естествената историческа система (Данилевский 1995: 71–73). Руският славянофил се отнася критично към общоприетия факт, че началото на средновековния период започва през 476 г., когато варварите завладяват Западната Римска империя. Това значимо събитие има отношение и влияние върху европейската история, но не и спрямо тази на Китай, Индия, Египет или Арабския свят. С други думи, не отговаря на издигнатите критерии за деление на всеобщата история, тъй като не включва всички обекти и не е неин същностен белег.

Данилевски посочва десет културно-исторически типа, които в световно-историческия процес съответстват на съществуващите самобитни цивилизации. Разположени в хронологичен ред това са египетски, китайски, асиро-вавилоно-финикийски (халдейски или древносемитски), индийски, ирански, еврейски,

гръцки, римски, новосемитски или арабски и германо-романски или европейски. Към тях можем да причислим още два американски типа – мексикански и перуански, погинали от насилствена смърт и не успели да завършат своето развитие (Данилевский 1995: 74). Освен това, според автора, в историческото пространство се срещат и „отрицателни феномени“ като хуни, монголи, тюрки, които не развиват достойна за уважение култура. Те имат рушително въздействие върху развити или намиращи се в упадък цивилизации, за да изчезнат накрая в своята незначителност. Този аспект в теорията на Данилевски по-късно е отхвърлен от евразийците, за които тюркският елемент е важна духовна съставка на тяхната самобитност.

Културно-историческите типове са относително устойчиви онтологични цялости в историческото битие. В тях телеологично е заложен някакъв трансцендентен замисъл, който определя съдържанието, нивата на потенциално развитие, продължителността им във времето. Те също се подчиняват на древния триадичен модел, част от органичната теория, който задава трите фази на екзистенция – възникване, разцвет и упадък. Според К. Леонтиев животът на културно-историческия тип може да се счита във опасност само доколкото в него не са угасени и задушени индивидуалните различия или националните особености на културата. Уеднаквяването на културите е сигурен белег за приближаващата есхатологична перспектива (Христов 2000: 301).

Диференцираните културно-исторически типове се конституират и функционират на базата на някои принципи (закони). Един от тях е динамизмът, тяхното активно (действено) битие, тъй като те не са статични, мъртви исторически отломки. Типовете имат определени цели, които преследват непрекъснато. Целевият плурализъм, множеството цели на различните им елементи са важна предпоставка за функционирането на свободата. Чрез нея се поражда и утвърждават самобитни идеи, характерни за съответния тип. Това се случва при взаимодействието с вече съществували или съвременни цивилизации. Принципът на лингвистичната (езиковата) хомогенност също има основополагаща роля (Данилевский 1995: 77–78).

Както е видно от цялостното му творчество, Данилевски стои твърде близко до съответните възгледи на А. Хомяков за етническото взаимодействие, изразени в неговите „Записки по световна история“ (Семирамида). „Разликата между тях се състои в това, че Данилевски в много по-голяма степен оценностява и противопоставя свободната обособеност на културно-историческите типове спрямо „външния фактор“ – някакъв друг тип, който иска и налага етническо и културно прераждане (асимилиране). Той подсилва фактологията, посочвайки, че не само китайската културна формация е погълнала и „претопила“ монголската (тезата на Хомяков), но в много по-голяма степен гръцкият културно-исторически тип е доказателство за това, че самобитността не се поддава на реинкарниране – в случая от страна на Рим. Така гръцкият културно-религиозен комплекс напълно успешно раздвоява цялата римска религиозна система: римските богове са си чист дубликат на гръцките антични божества – Зевс и Юпитер, Хера и Юнона, Артемида и Диана, Арес и Марс, Аполон и Купидон и др.“ (Христов 2000: 304–305).

В своята славянофилска „органично-почвеническа“ платформа, Данилевски обосновава противостоенето на славянския Изток спрямо експанзията на германо-романския културно-исторически тип. Многобройни са примерите, които показват не само враждебното отношение на Запада към Изтока, но и ценността на последния, превърнал се в сериозна цел за цялата западна геостратегическа доктрина – погледите на Александър Велики и на всички римски императори почти винаги са били обърнати на Изток, кръстоносните походи, предприемани не само поради духовно-религиозни подбуди, армиите на Наполеон през XIX и на Хитлер през XX век също тръгват точно в тази посока на Европа.

Данилевски подчертава, че Европа е средище на германо-романската цивилизация, но това не означава, че тя е общочовешка цивилизация (Данилевский 1995: 48). Центърът на гръко-римския свят, както и на юдейската и християнската религии, стоящи в основата на европейската духовност, култура и наука, е Средиземноморският регион, по-точно района на Мала Азия.

Заченатите на това място култура и цивилизация не са кръвно и родово свързани с Европа. По-късно германо-романският етнос се отъждествява с тях и неоснователно обявява тази духовно-етническа сплав за „общочовешка цивилизация“.

Подобно на немалко европейски автори Данилевски също е убеден в неизбежния упадък на Запада и западната култура (Данилевский 1995: 136). Този процес е започнал след върховите постижения на немската класическа философия през XVIII и началото на XIX век. Авторът категорично отхвърля крайните форми на европоцентризма, като му противопоставя своята идея за славянския културно-исторически тип, който единствено има реално бъдеще в контекста на Европа, тъй като се развива с обратна на нея тенденция. С тези си възгледи Данилевски далеч изпреварва превърналата се в мода теория на О. Шпенглер. Двухомният му труд „Залезът на Запада“ излиза през 1918 г., близо петдесет години след историософското изследване на руския мислител, в което е разкрита морфологията на славянския бит, душевност, характериология. Данилевски подчертава, че Западът не може да бъде образец на Изтока, защото между тях има съществени различия в психическите нагласи, в самия ход на историческото изграждане и възпитание, в господстващите типове вероизповедания и др. (Данилевский 1995: 145). След обстойни анализи на посочените различия руският славянофил прави важния извод, че „поевропейчването е болест за руския живот“ (Данилевский 1995: 222).

За Данилевски Русия не може и не трябва да бъде членка на някаква европейска политическа система. Тя има своя собствена историческа мисия, която се състои в самосъзнанието да бъде етническа, духовна и цивилизационна опозиция на Европа. Постигането на подобна историческа цел е възможно чрез формиране на Всеславянски съюз под нейно ръководство и още по-конкретно – чрез създаване на Всеславянска федерация начело с Русия, със столица в Цариград. „Общославянският съюз е единствената здрава почва, върху която може да израсне самобитна славянска култура – условие *sine qua non* за нейното развитие. Това е общи-

ят смисъл, основният извод на цялото ни изследване“ (Данилевский 1995: 337). По-нататък авторът с възторжен размах включва в състава на бъдещата Всеславянска федерация Чехия, Моравия, Словакия, Сърбия, Хърватия, Словения, Босна, Херцеговина, България, Македония, Румъния, Молдавия, Кралство Гърция (с Тесалия, Епир и крайбрежията), Унгарското кралство с Трансилвания и Цариградския окръг с принадлежащите му части от Мала Азия, Босфора, Дарданелите, полуостров Галиполи и др.

В последната глава на разглежданото произведение руският геостратег представя идеите си за съдържанието и развитието на славянския културно-исторически тип, като посочва четири направления, в които трябва да се реализира славянското обединение. Най-напред е религиозната дейност, която обхваща отношенията на човека с Бога и трябва да има за цел изграждане на „народен светоглед като твърда вяра, съставляваща живата основа на цялата човешка морална дейност“ (Данилевский 1995: 400). На второ място е културната дейност, обхващаща връзката на човека с външния свят, която трябва да съчетава научното (теоретичното), естетичното и промишлено-техническото усвояване на света за нуждите и целите на човека. Следва политическата дейност, която „обхваща отношенията на хората помежду им като членове на едно национално цяло и отношението на това цяло като единица от по-висок порядък към другите народи“ (Данилевский 1995: 400). Накрая е социално-икономическата дейност, която ще има за цел да опосредства по нравствен начин взаимодействието между човека и природата за нуждите на производствената работа.

Данилевски отбелязва, че досегашното развитие на световната история (в края на XIX в.) никога не е съчетавало хармоничното функциониране на четирите направления в рамките на един и същ културно-исторически тип. В египетската, китайската и индийската култури тези дейности са хаотично смесени. Еврейската култура е била предимно религиозна, гръцката – предимно културно-художествена, римската – нормативно-юридическа, административна и политическа, а в най-новата европейска, т.е.

германо-романска култура водещи са науката и техниката. Ако иска да бъде ос на световната история, славянският културно-исторически тип трябва да съчетава органично посочените четири вектора. Такава е стоящата пред него историческа задача, а Данилевски е изпълнен с оптимизъм и убеденост в благоприятните предпоставки и заложби на славянския етнос.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Данилевский, Н. 1995: Данилевский, Н. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. Санкт Петербург.// Danilevskiy, N. Rossiya i Evropa. Vzglyad na kulyturne i politicheskie otnosheniya slavyanskogo mira k germano-romanskomu. Sankt Peterburg.

Христов, Л. 2000: Христов, Л. Руският Логос. Философия и религия. София.// Hristov, L. Ruskiyat Logos. Filosofia i religia. Sofia.